
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2010 (год. XIX), ISSN 0861 7902

ГОВОРЪТ НА ЕДНО БЕСАРАБСКОТО СЕЛО

Светлана Топалова. Говорът на бесарабското село Калчево
(Болградско), Бесарабия. Речник. Одеса, 2010.

Описанието на българските говори в днешните Молдова, Украйна и Русия има голямо значение за диалектологията, тъй като, въпреки изолацията си от родния български език, повече от един век и половина те не само запазват основните си белези, но и се развиват по свои вътрешни закономерности. Калчевският говор, който се отнася към т. нар. *чийшийски* говори в Бесарабия, не е бил обект на системно диалектоложко проучване. Откъслечни сведения за него има в “Атлас българских говоров в СССР” (Москва, 1958).

Авторката на монографията *“Говорът на село Калчево (Болградско), Бесарабия”* Светлана Дмитриевна Топалова е носител на калчевския говор и още през 1988 г. като студентка в Одеския национален университет започва системни диалектоложки наблюдения. През следващите години тя събира богат личен фоноархив и проучва документални извори, съхранявани в ДА на Одеска област. В изследването си авторката си поставя за цел да опише фонетичните, морфологични, лексикални и синтактични особености на калчевския говор и да определи мястото му в системата на другите български говори. Монографията съчетава методиката на традиционното диалектоложко и на социолингвистичното проучване.

Първата част на книгата (с. 6-34) е озаглавена *“История на село Калчево, Болградско”*. В началото авторката систематизира исторически и лингвистични бележки за бесарабските българи в Болградско, прави опит да представи българския преселнически процес в региона и търси връзка между езика на първите заселници и съвременните говори.

Светлана Топалова анализира трудовете на А. Скалковски, А.Клаус, Г. Занетов, Н. Державин, книгите на Й. Титоров “Българите в Бесарабия” (София, 1903), Вл. Дякович “Българска Бесарабия”, (София, 1918), “Атлас българских говоров в СССР” (Москва, 1958), Ив. Грек и Н. Червенков “Българите от Украйна и Молдова. Минало на настояще” (София, 1993) и др. В процеса на своите наблюдения тя констатира, че българските говори в Болградско всъщност са отделни диалекти със запазена комплексна езикова и граматична структура, повтарящи основните черти на диалектите в България. Говорите в Болградско се отнасят към четири основни типа: *североизточен мизийски ъ-тип*, *североизточен мизийски о-тип*, *балкански ъ-тип* и *тракийски*. Те притежават основните белези на съвременния български език – разпадане на именната падежна система и изразяване на падежните отношения с помощта на предлози, наличие на задпоставен определителен член, аналитични форми за степените на сравнение на прилагателните имена и др.

Болградската група съчетава белезите на балканския и чийшийския тип говори. Основните им черти са се съхранили, като диалектното се запазва в първичния си вид. В най-голяма степен това се отнася за чийшийския и чушмелийския тип, при останалите няма типологическо единство. Под влияние на екстралингвистични фактори и вътрешнодиалектна интерференция в Болградско се е оформил особен подтип балкански говори – *болградски*.

В първата част на изследването са дадени сведения за преселническото Калчево в Бесарабия, проследена е историята на селото от възникването до съвременното му състояние. Село К а л ч е в о (Болградско) се намира в региона на компактното разселване на българите в южната част на Бесарабия, т. нар. Буджак, на 25 км от районния център Болград. Селото е българско, говори се североизточен български диалект; в него живеят общо 1087 домакинства с 3760 жители. За времето на *основаване* на с. Калчево има четири версии. Като се отчита сериозността на статистическите данни за количеството земя, отпусната на новообразуваните колонии, събрани от А. Клаус в книгата му “Наши колонии” 1869 г., Св. Топалова прави опит да коригира неговото твърдение, Калчево е основано през 1862 г. Съпоставяйки известните исторически сведения за селото с лично събрания изворов и теренен материал, авторката изгражда хипотезата, че първите калчевци се появяват на мястото на днешно Калчево през 30–40-те години на XIX век, т.е. около 40 години преди официалното регистриране на Калчова колония. Сведенията за първите жители на селото са допълнени с автентични

снимки. В края на първата част Св. Топалова прави опит да установи възможната генетична връзка между двете села Калчево в Бесарабия и България. След обработване на историческия и лингвистичен материал тя стига до извода, че съвпадението на имената е случайност и не може да се говори за езиково родство на Калчево (Болградско) и Калчево (Ямболско).

Втората част на книгата (с. 35–140) е **традиционно диалектоложко описание на Калчевския говор**, включващо *фонетични, морфологични и синтактични особености*, които дават представа за едно архаично състояние на говора и повтарят основните белези на североизточен ъ-тип говори в България. Говорът има и свои *специфични* особености: съчетанията *aa, ee, oo, uu, (ъъ)* във фонетиката, глаголите на *–увъ* и *–oo* в морфологията, употребата на относителните местоимения и др.

Част трета на книгата (с. 141–167) **“Българо-руско двуезичие. Интерференция на говора на с. Калчево, Болградско”** дава представа за предпоставките и резултата на българо-руското двуезичие в Бесарабия. Специално за с. Калчево, Болградско се разграничават три основни периода в развитието на двуезичието, включително и българо-турското двуезичие, което е характерно за преселниците още на родна земя и продължава да функционира в новата им родина. В Калчево старите хора си припомнят, че се говорело и турски. В речта на всички българи се срещат турцизми, но част от тази лексика в диалекта е остаряла (срв. тур. *бушчъ, бългър, гъгъ, гивеч; идйн би`ък, бинек, къба, булджужее* и мн. др.) В селото имало и *гъгъушкъ мълъ*, където отдавна не живеят гагаузки семейства.

Резултатите на интерференцията между българския и руски език се дължат на контактно двуезичие в определени исторически, социални, културни условия в Бесарабия (т. нар. *генетичен билингвизъм*). Най-многобройни са лексикалните заемки. Най-бързо се заемат лексеми, запълващи “празни” клетки в езика, т. е. тези, които нямат диалектен вариант (вариант в първичната езикова система). При по-добро усвояването втория език (вторична езикова система) се появяват думи-“двойки” в двата езика и тяхното “съжителство” (осъзнато или неосъзнато редуване в диалекта), така и постепенната им замяна е напълно възможна. Понякога една руска лексема заменя няколко диалектни, свр. *стдруш* “пазач” *вм. лузър`ън* “пазач на лозе”, *миръджее* “пазач в полето” и др.

Най-малко са промените в морфологичната система, нещо повече – заемките напълно се подчиняват на диалектната (българска) ези-

кова система: “Всяко езиково съжителство или съседство, както и билингвизмът на отделния говорител създават условия за смесване на езиковите средства, за взаимно проникване на разни, предимно лексикални белези, което ... не в състояние да обезличи о с н о в н и я тип на езика”. Св. Топалова отбелязва, че става дума за взаимно влияние и обогатяване на двата езика, но в никакъв случай за смесен език.

Като цяло днешната езикова ситуация в Калчево и други преселнически селища в Бесарабия по силата на естествения билингвизъм на българите, живеещи тук, се определя като екзогlossen, небалансирана ситуация. Въпреки това българският диалект се пази добре – българите в Калчево и в цяла Бесарабия се гордеят, че са българи, предават родния си език, обичаите и традициите си от поколение на поколение.

В четвъртата част “*Калчевският говор сред другите български говори*” авторката разглежда чийшийските говори в Бесарабия и след това калчевския говор в системата на чийшийските, като отбелязва промените в изследвания говор за последните 50 години. Св. Топалова стига до извода, че най-добре чийшийският тип говори се пази в селата Импуцита, Чийший, Таш-Бунар, Бановка и Калчево. Интересно е, че в България такава говорна група *не се откроява*. Това название тя получава тук в Бесарабия, по името на най-яркия ѝ представител – село Чийший в Болградско.

Важна част от изследването е речникът (с. 168–348). Подборен по характер, той съдържа 3763 лексеми и около 150 устойчиви изрази и фразеологизми. Съставен е прецизно, професионално и с голяма обич.

Монографията е придружена със солиден списък научна литература, който е много полезен за изучаващите българския книжовен език и българските диалекти в Украйна.

Книгата на доцент Светлана Топалова е сериозен принос в българското и украинското езикознание и ще заеме достойно място сред съвременните проучвания по българска диалектология. Освен безспорните научни качества, в нея навсякъде се чувства уважението и обичта на авторката към селяните ѝ, към бесарабските българи изобщо, които са запазили националната си идентичност, своя бит и духовна култура.

Изследването е издадено посмъртно от роднините на авторката. Усмихната (каквато е на снимката от първата страница), трудолюбива и всеотдайна, Светлана Топалова ще остане завинаги в паметта на своите студенти и на колегите си от катедра “Българска филология” на Одеския национален университет.

Светлана Георгиева